

Skolevalg – mellom sosialisering og systemkritikk

En analyse av skolevalg som
politisk utdanning i skolen

Julie Ane Ødegaard Borge

Særtrykk fra Dembra-publikasjon nr. 3

Skolevalg – mellom sosialisering og systemkritikk.

En analyse av skolevalg som
politisk utdanning i skolen

Julie Ane Ødegaard Borge

Denne artikkelen analyserer spenningsforholdet mellom tilpasning og kritisk tenkning med utgangspunkt i skolevalg som politisk utdanning i skolen. Det argumenteres for at gjennomføring av skolevalg nesten utelukkende handler om normativ opplæring i valgdeltagelse, og at dette passer dårlig med vektlegging av kritisk tenkning i skolens nye læreplan. Studien gir dermed støtte til tidligere funn om det norske demokratiet presenteres som elevene skal sosialiseres ukritisk inn i, og ikke problematisere.

Kritisk tenkning er sentralt i nye læreplaner og gjennomgående i norsk skole. I Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen er selve kompetansebegrepet definert som «å innebære forståelse og evne til refleksjon og kritisk tenkning (s.10). Med demokrati og medborgerskap som et tverrfaglig tema (2.5.2 s. 13) er følgende presisert: Elevene skal «øve opp evnen til å tenke kritisk, lære seg å håndtere meningsbrytninger og respektere uenighet». Samtidig skal elevene lære at «samfunnet er avhengig av at borgerne bruker rettighetene til politisk deltakelse». Dette er et paradoks med et åpenbart dilemma: Elevene skal tenke kritisk, men hva inviteres de til å tenke kritisk om? Innebarer kritisk tenkning også å problematisere demokratiet og deltagelse i det?

En studie av norske samfunnsfagbøker konkluderer med at det norske politiske system presenteres som udiskutabelt, ikke åpent for kritikk og et «feilfritt representativt demokrati», der den eneste kritikken å finne er mot dem som ikke deltar i valg (Børhaug, 2014, s. 437, Børhaug & Christophersen, 2012). I seg selv er demokrati en radikal idé med skarpe kanter, som utfordrer maktkonsentrasjon og maktmisbruk, inkompetanse og dårlig styring (Børhaug, 2018). Demokratilæringen i skolen må derfor balansere denne tosidigheten mellom systemlegitimering og systemkritikk.

I denne artikkelen analyserer jeg spenningsforholdet mellom tilpasning og kritisk tenkning med utgangspunkt i skolevalg som politisk utdanning i skolen. Alle videregående skoler i Norge arrangerer skolevalg hvert valgår, og flere ungdomsskoler og barneskoler gjennomfører også skolevalg. Basert på kvalitativt og kvantitativt datamateriale argumenterer jeg for at gjennomføring av skolevalg nesten utelukkende handler om normativ opplæring i valgdeltagelse, og at dette passer dårlig med vektlegging av kritisk tenkning, som også skal

utfordre «etablerte sannheter» (Overordnet del 1.3.) og bidra til å «videreutvikle demokratiet» (Overordnet del 2.5.2.) og dets institusjoner. Studien gir dermed støtte til tidligere funn om at det norske demokratiet presenteres som noe elevene skal sosialiseres ukritisk inn i, og ikke problematisere.

Artikkelen begynner med en presentasjon av skolevalget som politisk utdanning i Norge. Når jeg bruker begrepet politisk utdanning, er det fordi jeg velger å avgrense analysen til kunnskap, holdninger og ferdigheter som setter borgere i stand til å kunne delta i den *politiske prosessen* (Borge, 2016, s. 2), og skiller det dermed fra utdanning til demokratisk medborgerskap generelt, som kan defineres som kunnskap, holdninger og ferdigheter som setter borgerne i stand til å delta i *samfunnet* (Arthur et al., 2008, s. 5).

Videre vil jeg gå inn på teoritilfang, metode og analyse av datamaterialet. Avslutningsvis tar jeg opp noen spørsmål til videre diskusjon lokalt på skolene om hva som kan bidra til å gi større rom for kritisk tenkning i tråd med nye læreplaner i 2020.

SKOLEVALGET SOM POLITISK UTDANNING I NORGE

Skolevalgene i Norge har en lang tradisjon. Etter annen verdenskrig ble skolevalg først foreslått som en reformpedagogisk idé av Olav Storstein i boken *Fremtiden sitter på skolebenken*, der han argumenterte for skolevalg nettopp som et tiltak for å sikre demokratiske holdninger og verdier hos den oppvoksende generasjon (Storstein, 1946). Deretter har skolevalg blitt gjennomført enkelte steder rundt om i landet, for etter hvert å ha fått stadig større anerkjennelse blant befolkningen, og særlig blant politikere og i media, ettersom resultatene av skolevalget har vist seg å være en pekepinn på hvilken retning det påfølgende ordinære valget tar (Aardal, 2011). I dag er alle videregående skoler arrangører av

Figur 1: To perspektiver på skolevalgene som politisk utdanning i Norge

Skolevalgene som top down politisk utdanning

- politisk utdanning for fremtiden, handler om å stemme, ikke hvem du stemmer på
- en simulering av et ordinært valg for å lære den praktiske ferdigheten å stemme som en skoleoppgave

Skolevalgene som bottom up politisk utdanning

- setter søkelys på politiske deltagelse blant unge i nåtiden
- unges politiske preferanser løftes frem

skolevalg, og det ligger sterke utdanningspolitiske føringer på å arrangere slike valg. NSD, Norsk senter for forskningsdata, har hatt ansvar for å gjennomføre skolevalg og tilhørende skolevalgsundersøkelser siden 1989, finansiert av norske myndigheter gjennom Utdanningsdirektoratet. I Ungdommens maktutredning fra 2011 gikk utvalget inn for å vedta at det også bør tilrettelegges for skolevalg i ungdomsskolen for å sikre at alle førstegangsvelgere får mulighet til å stemme ved skolevalg minst én gang før de kan stemme ved ordinære valg (NOU, 2011). Både omfang og historikk til skolevalgene i Norge er unik i en internasjonal sammenheng.

Skolevalgene har blitt en politisk institusjon i Norge (Børhaug, 2010, s. 73). Institusjoner former demokratiske borgere og gjør den politiske enheten mulig ved å legge føringer for normer og forventninger som videreformidles til neste generasjon

(March & Olsen, 1995, s. 28). Skolevalgene, som en institusjonalisert del av den politiske utdanningen i skolen, tilbyr dermed regler og praksisstandarder, men også legitimering av politisk deltagelse for den oppvoksende generasjon. Skolevalgene grunnvir med andre ord politisk deltagelse for elevene, men hvordan?

Jeg argumenterer for at skolevalget kan analyseres empirisk både fra et *top down*- og *bottom up*-perspektiv (Borge, 2016). På den ene siden simulerer skolevalgene et ordinært valg for å forberede elever for fremtidig valgdeltagelse for nye generasjoner av stemmeberettigede. På den annen side involverer skolevalgene elevene som demokratiske medborgere her og nå, ved at deres politiske preferanser blir offentliggjort. Selv om stemmene ikke avgjør hvem som skal styre nasjonalt eller lokalt, gir de et bilde av ungdommer i videregående skoles

aggregerte stemme. Derfor har skolevalget trekk ved seg som kan kategoriseres både ovenfra og ned – og nedenfra og opp, der førstnevnte omfatter et sosialiseringsperspektiv for fremtidig valgdeltagelse, mens sistnevnte kan betraktes som eksempel på politisk deltagelse og partitilhørighet blant unge i nåtiden. Dette kan illustreres i en modell som Figur 1 til venstre.

Skolevalget er mer enn å avlegge en stemme. Skolevalget kan defineres tredelt som: (1) skoledebatten – der unge partipolitikere besøker skolen og diskuterer aktuelle politiske saker fra en scene i en gymsal eller et auditorium, (2) valgtorget – hvor elevene kan møtes og samtale med unge medlemmer av politiske partier og besøke valgboder på skolen, (3) stemmegivningen – der elevene avlegger sin stemme (Borge, 2015, s. 296).

Med tre slike ulike aktiviteter kan det å studere skolevalget som politisk utdanning, dermed også si noe om læringseffekter av aktive undervisningsmetoder i form av å delta på debatt, snakke med partimedlemmer på valgtorg og å avlegge en stemme. I tillegg kan det være ulike klasseromsaktiviteter som blir gjennomført i tilknytning til valget, slik som å studere partiprogrammer for å lære om politiske partier beskrevet av Kjetil Børhaug som «voter education» (2008, s. 596). Dette ser imidlertid ut til å være vanlig undervisning uavhengig av om det er valgår eller ikke (ibid, s. 586). Denne artikkelen vil i hovedsak omhandle selve stemmegivningen, for en helhetlig analyse av de tre aktivitetene, se Borge (2016a, 2018).

Aktørene som bidrar til å arrangere skolevalgene, er elevinspektør, lærere og elever, det er ungdomspolitikere og andre ungdommer fra partiene i valgtorg og debatt. Det er altså bred enighet om at skolevalg skal arrangeres. I de nye læreplanene ligger fokuset på de tverrfaglige temaene, og i Overordnet del står det om demokrati og medborgerskap som tverrfaglig tema at «Gjennom arbeidet

med demokrati og medborgerskap skal elevene lære hvorfor demokratiet ikke kan tas for gitt, og at det må utvikles og vedlikeholdes». Det er derfor mulig å argumentere for at skolevalg kan være eller bør være en naturlig del av dette, men det er ingen konkrete læreplanmål for denne aktiviteten, og det står ingenting verken i den gamle eller nye læreplanen om hvorfor, hvordan eller hva skolevalget er eller bør være.

TEORETISKE PERSPEKTIV

Ideen om at utdanning er en viktig del av opprettholdelsen av politiske regimer, er ikke ny (Easton 1965, Greenberg, 1970). På makronivå søker alle regimer å bevare seg selv ved å innplante unge med «the values, beliefs, and behaviors consistent with the continuance of its own political order (Greenberg, 1970, s. 4). I statsvitenskapen blir denne prosessen ofte referert til som en del av politisk sosialisering, med funksjonen å ivareta systemet (Hyman 1959, Sigel 1970). I modellene for stats- og nasjonsbygging i Vest-Europa på 1800-tallet, utviklet av Stein Rokkan (1987), var nettopp hvem som sikret å ha kontroll over den funksjonelle utdanningsdimensjonen av avgjørende betydning for demokratisering.

I mange land er det skolen som har blitt tildelt oppgaven å utdanne elevene til å bli demokratiske medborgere (Børhaug, 2007, s. 4). Hva demokratisk medborgerskap kan innebære, kan imidlertid variere med demokratisyn. Ulike demokratiteorier vektlegger rollen som deltagende medborgere ulikt, noe som igjen gjenspeiles i undervisningen i skolen (Solhaug & Børhaug, 2012). I et liberalt representativt demokrati der det å avlegge stemme ved valg utgjør kjernen av deltagelse, er høy valgoppslutning viktig for å legitimere systemet. Valg og valgdeltagelse er en hovedsak i den politiske utdanningen i skolen, noe Kjetil Børhaug kaller «voter education» (Børhaug, 2007). Stemmegivning blir fremstilt som

noe en gjør etter å ha bestemt seg for hvem en skal stemme på, der demokrati sidestilles med det representative demokratiet, og deltagelsen er avgrenset til å bestemme hvem som skal bestemme med et mål om så høy oppslutning som mulig.

Når demokratiets legitimitet er avhengig av bred deltagelse, må institusjoner grunngi deltagelsen (March & Olsen, 2000). I et systemlegitimerende perspektiv skal den lojale velger sosialiseres inn i status quo ved å støtte opp om demokratiet gjennom rettighetene til politisk deltagelse fordi samfunnet er avhengig av det. På en mer systemkritisk side av skalaen kan det argumenteres for myndiggjøring og kritisk tenkning i at elevene skal gjøre opp sin egen mening om politiske spørsmål og maktforhold i samfunnet. Sistnevnte er i tråd med Beutelsbach-konsensusen som tyske samfunnsfagdidaktikere ble enige om i 1976. Elevene skal trenes i å forme og utvikle egne meninger, og i å analysere politiske situasjoner og sine egne interesser. Hvis skolen får for stor makt til å påvirke elevenes politiske syn, minner det om indoktrinering, noe som ikke er forenlig med et demokratisk samfunn (Reinhardt, 2016).

Kritisk tenkning omhandler hvorvidt elevene blir invitert til å mene noe om og være kritisk til et innhold, for eksempel i lærebøker (Haavelsrud, 1979, Ferrer & Wetlesen, 2019). Kritisk tenkning er også selektiv i den forstand at det finnes noen tema som er hevet over all kritikk (Børhaug, 2014). Børhaug og Christophersen (2012) analyserer kritisk tenkning i lærebøker og finner et demokratiperspektiv som fokuserer på politisk deltagelse gjennom valg.

Å fremme lojalitet til det politiske systemet og nasjonalstaten er beskrevet som den paternalistiske tradisjonen i Norge, Sverige og mye av den vestlige verden (Børhaug, 2014, Eikeland, 1989). Etter hvert som den politiske og sosiale konteksten forandret seg i 1970-årene, tok også skolen en mer demo-

kratisk retning, der elevene ble oppmuntret til problemløsning og til å være aktører for samfunnsendring. Men å forberede elever for verden som den er, *transmission*, eller å forberede elever for samfunnet slik det bør være, *transformation*, er to ulike funksjoner (Stanley, 2015).

En utfordring med læreplan og lærebokanalyser er at selv om vi vet at lærernes undervisning hviler i stor grad på lærebøkene, fanger ikke metoden opp hvorvidt lærerne problematiserer læreboken i øvrig undervisning, eller om det kommer kritiske spørsmål fra klassen. Klasseromsobservasjon har vist at det er mange elever som faktisk utfordrer læreren på hvorfor de skal ta seg bryet med å stemme (Børhaug, 2008, s. 592). Biesta & Lawy (2006) argumenterer for at utfordringer ved demokratiet ofte legges på individet å løse. I det representative demokrati betraktes høy valgdeltagelse som en grunnleggende karakteristikk og et kjennetegn på et velfungerende system. Dersom valgdeltagelsen er lav, kan det forklares på individuelt nivå. Det er med andre ord individene som må forstå at deltagelse i valg er viktig. Dette er i tråd med Børhaug og Christophersens funn (2012), nevnt innledningsvis om at kritisk tenkning koblet til valgdeltagelse er begrenset til individene som *ikke* deltar i valg. Valg og det representative demokrati derimot, er hevet over kritikk. Men politisk adferd utvikles i et samspill mellom det individuelle og det kollektive. Holdninger og handlinger knyttet til politisk deltagelse har også sammenheng med sosiale normer (Elster, 1986, s. 23). Hvilke normer gir familie, venner, lokalsamfunn og kulturer om politisk deltagelse, og hvilke eventuelle sanksjoner er det når slike forventninger ikke innfris?

Basert på dette kan vi analysere skolevalget med et teoretisk skillelinje mellom sosialisering og systemkritikk. I hvilken grad inviteres elevene til å tenke kritisk om politisk deltagelse gjennom valg?

METODE

Dataene som presenteres her, er basert på feltarbeid ved fem ulike skoler ved lokalvalget i 2011 og stortingsvalget i 2013, i tillegg til datasett fra valgundersøkelsene gjennomført av Norsk senter for forskningsdata (NSD).

Det kvalitative materialet består av feltnotater og intervjudata fra fem ulike skoler: to i rurale strøk og tre i urbane, to små (200–300 elever), to middels (500–600 elever) og en stor (900–1000 elever), to som tilbyr yrkesfaglige studieprogram, og tre med studiespesialisering som også omfatter musikk, dans, drama og idrettsfag. Tre av dem hadde i 2009 en skolevalgoppslutning på over 80 prosent, en hadde litt over 70 prosent og en skole 40 prosent. Ettersom skolevalget foregår samtidig over en intensiv periode, var det ikke mulig å inkludere flere skoler enn fem i feltarbeidet. En av skolene var en privatskole, og en skole lå også i en forsøkskommune der 16- og 17-åringer fikk stemmerett ved valget 2011.

Analysen er basert på data fra 45 kvalitative dybdeintervjuer med elever i videregående skole, 27 elever i første klasse da de fylte 16 år, deretter intervjuet jeg 18 av elevene om igjen ved skolevalget 2013.

Det kvantitative materialet er basert på Skolevalgundersøkelsen. Denne gjennomføres i klasserommet samme dag eller noen dager etter skolevalget. I 2013 var det 177 deltagende skoler i undersøkelsen, men alle 419 deltok i skolevalget. Denne studien er basert på et utvalg vektet på utdanningsprogram og geografi for førstegangsvelere i ordinære valg (N=1611). Med disse dataene er det mulig å si noe om effekten av å stemme ved skolevalget, delta i skoledebatten og på valgtorg og elevenes intensjon om å delta ved det ordinære valget (for mer informasjon om operasjonalisering av variabler, se Borge 2016a).

FUNN

Dataene som presenteres her, vil i hovedsak være konsentrert om et hovedfunn i studien, at skolevalgene fremmer normen om å delta i valg. Denne normen aksepterer elevene. For å belyse disse funnene nærmere vil jeg trekke frem intervjudata og feltnotater.

Skolevalgundersøkelsen viser at deltagelse i skolevalget – å avlegge en stemme – har en sterk og signifikant effekt på elevenes stemmevilje (Borge, 2016). Det kvalitative datamaterialet indikerer at elevene får presentert normen om å delta i valg gjennom skolevalget. Læreren avbryter klasseromsrutinen for at elevene skal få avlegge stemme. Se utdrag under.

Utdrag 1

Det er spanskundervisning og klassen jobber individuelt med grammatikk. Læreren begynner å skrive på tavlen med stor skrift. Det står «Vamos a votar». Hva betyr det? Spør hun. «Det betyr nå skal vi gå og stemme.» Klassen kommer inn i gymsalen. Lærer instruerer valgfunksjonær (elev i 3. klasse politikk og menneskerettigheter). «Du må skrike ut og holde dem på plass. Hvor lenge er det meningen at klassen skal gå nå?» Valgfunksjonær: «Til 13.55». Lærer: «Det går bra det her.» Valgfunksjonær roper: «En til! Enda en!» Elevene går rolig én og én. Etter en stund spør læreren: «Er alle mine ferdig?» Valgfunksjonæren svarer: «Det er noen luringer baki der. Lærer: «Å, er det dem.» Går målrettet bort og henter dem: «Vi er ferdig før tiden. Vi må ut igjen.»

Som i eksempelet over følges klassene, ved fire av de fem skolene, ut fra sin vanlige undervisning, om det er norsk, elektro, musikk eller kjemi, etter tur til valglokalet. Valglokalet er gjerne en gymsal, kantinen eller biblioteket. Klassene får oppgitt tider for stemmegivning, og ved en av skolene skulle 56 klasser stemme i løpet av seks timer. Ved en annen skole ble skolevalget arrangert i elevenes egne klasserom. Datamaterialet indikerer at dette også kan være av hensyn til gjennomførbarheten. Med tanke på «luringene» som ble referert til i utdraget over, tyder kjennskap til skolen – med en oppslutning ved skolevalget på 87–89 prosent ved valgene de siste fire valgene og ut ifra intervju med elevene – på at elevene henvist som «luringer» også har stemt, men at de drøyer med å gå tilbake til ordinær undervisning.

Skolen tilrettelegger for at alle elevene skal stemme ved valget, men selv om elevene blir fulgt til valglokalet, er det variasjon i hvor obligatorisk selve stemmegivningen er.

Feltnotat utdrag 2:

En annen klasse bestående av 12 gutter står i kø. Læreren peker mot registreringspulten. Han peker en gang til, en gutt kommer henslengt bort til de andre. Læreren gir ham tommel opp.

I utdraget over oppmuntrer læreren elevene til å stemme ved å signalisere hvor det er forventet at eleven skal gå, og gir positiv støtte når eleven gjennomfører. I utdraget under følger læreren elevene inn, men understreker at det er frivillig å stemme, og elever som ikke vil delta, kan sitte og vente til de andre er ferdig.

Utdrag 3:

Elevene kommer samlet inn og setter seg rett ned ved de åtte-ni bordene. «Det er frivillig å stemme, men alle skal møte for å se hvordan et valg foregår», minner læreren dem på med høy stemme. (..) Læreren oppmuntrer dem til å stille seg i kø for å stemme. Det er mye støy i hallen. Det er tidlig om morgenen, og noen av timene har ikke begynt ennå, så det er en del elever som oppholder seg i kantinen. (..) To jenter sitter ved et bord. Læreren kommer bort. Lærer: «Skal dere stemme?» En av jentene svarer: «Nei.» Den andre mumler: «Vi vet ikke noe om det.» Lærer: «Ok, bare sitt der og vent.» Og tilføyer: «Det er bedre å stemme blankt enn å ikke stemme.»

Den femte skolen organiserte skolevalget på en annen måte. Der var valgbodene plassert midt i et fellesareal, og elevene kunne stikke innom i fri-minuttet eller om de hadde midttime for å avlegge stemme. De ble ikke fulgt av læreren, og de fikk heller ikke fri fra ordinær undervisning for å delta. Denne skolen hadde lavest valgoppslutning i 2011, i underkant av 60 prosent, mens 80–90 prosent av elevene stemte ved de andre skolene. Dette forteller også elevene i intervju, som for eksempel Ada: «Det var mange som ikke stemte. Jeg tror det var sånn 7 stk. som var med (i hennes klasse).»

Som en simulering blir skolevalget en skoleoppgave for elevene, og når skolevalget ikke betraktes som en skoleoppgave der elevene skal gjøre som «de får beskjed om», som illustrert i utdrag 4, er oppslutningen lavere.

Utdrag 4:

Lærer: «Har dere stemt?» En gruppe jenter nikker. «Har dere det?» spør han på nytt, som for å forsikre seg om svaret, lysere toneleie andre gangen, overrasket tone. «Ja, dere gjør jo det dere har fått beskjed om.» Jentene går.

Elevene bekrefter at de gjør som de får beskjed om. Ingeborg sier: «De (norsklæreren) sier at nå skal vi gå og stemme i ti minutter. Så da er det få som velger å bli igjen i klasserommet.» Dette kommer også frem i intervjuet med Rune, som forklarer hvorfor han stemte ved skolevalget: «Det var mest fordi jeg måtte være med. Det var det som skjedde den dagen, vi skulle være med og stemme» (...) «Dagen begynte helt normalt, og så sa de at nå skulle vi opp å snakke med de ulike partiene som var på besøk. (...) Og så senere på dagen skulle vi ned til klasserommet, og da hadde vi fått valgsedler, og så valgte vi hvert vårt parti. Så la vi dem i en kasse.» Knut forteller: «Du må stå der. Hvis du går din vei, er du plutselig alene. Men jeg tror alle følte det som de måtte følge gjengen. Det virket sånn. De ropte opp navnet ditt ... så du måtte på en måte gå inn når du hørte navnet ditt.»

Utdrag 5:

Det er kø utenfor klasserommet. Døren er lukket. Folk ropes opp ved navn av valgfunksjonærene. To valgfunksjonærer har oversikt over lokalet. «Kem e neste? Lars August, du skal stemme.» Lars August kommer inn og avgir stemmen sin. Valgfunksjonæren sier: «Takk for at du bidro til å styre landet vårt.» Den andre valgfunksjonæren sier: «Magnus er nestemann.» Samme prosedyre.

«Berit, Berit?» Det ropes etter henne. «Så du Agnethe der ute?» Berit kommer inn og sier: «Kanskje hun ikke har lyst til å stemme. E' ikkje det lov?» Valgfunksjonær rister på hodet og sier: «Da tror jeg du må stemme blankt.»

Uvilje blir møtt med muligheten for å stemme blankt. Læreren sier: «Det er bedre å stemme blankt enn ikke å stemme», og valgfunksjonærene sidestiller å stemme blankt med ikke å stemme når elevene spør om det ikke er lov å la være å stemme.

Med en blank stemme signaliserer du at du ikke finner et politisk parti, men at du likevel vil gi din støtte til systemet som valgkanalen er en del av. Det er mulig å stemme blankt, og disse blir registrert som avgitte stemmer (deltagelse), men ikke telt med i totalresultatet (valg.no). Blanke stemmer regnes med i valgdeltagelsen, i motsetning til dem som ikke velger å stemme i det hele tatt. Det kan altså argumenteres for at det er noe ganske annet enn å ikke stemme i det hele tatt. Ved å stemme blankt deltar man i et demokratisk valg, bare at partiene ikke var aktuelle å stemme på.

Sett i lys av Børhaug & Christophersen (2012) er det mulig å argumentere for at valg blir presentert som en deltagelsesform hevet over all kritikk i skolevalget. Det er altså lov å ikke stemme på et politisk parti, men å ikke støtte valgsystemet er ikke mulig. Da må man stemme blankt.

Når elevene deltar i skolevalget, ser de at de andre elevene deltar, og at lærerne oppmuntrer dem til å delta. Skolevalget fremmer dermed stemmegivning som en norm. Det er en aktivitet som «alle» er med på, og avbryter skolens øvrige daglige rutine. Når det gjelder fokus på politiske preferanser blant unge, hadde elevene jevnt over ikke fått med seg resultatet av skolevalget. Det ble publisert på læringsplattformen Itslearning, men de snakket ikke

Figur 1: Skolevalgene som *top down*-politisk utdanning i Norge

Skolevalgene som top down politisk utdanning

- politisk utdanning for fremtiden, handler om å stemme, ikke hvem du stemmer på
- en simulering av et ordinært valg for å lære den praktiske ferdigheten å stemme som en skoleoppgave

Skolevalgene som bottom up politisk utdanning

- setter søkelys på politiske deltagelse blant unge i nåtiden
- unges politiske preferanser løftes frem

med medelever om resultatet eller i klassen. Unntaket var to av elevene som også selv var med i et politisk parti. Kåre sier: «(Resultatet) gir oss en indikasjon på hvordan ungdommer vil at det (fremtiden) skal se ut.» Å vinne skolevalget ville være en støtte til videre kampanjearbeid opp mot det ordinære valget. «Det handler om motivasjon, både for ungdomspartiene, men også moderpartiene. Resultatet kommer ut noen dager før valgdagen (...) det bruker jeg for å si noe om hvor viktig det er å stemme i skolevalget ... Da (kan vi) gjøre en bedre jobb etter skolevalget dagene før valget.»

SKOLEVALGENE SOM TOP DOWN-POLITISK UTDANNING

Skolevalgene har en blitt en institusjon i den politiske

utdanningen i Norge. Skolevalget har trekk ved seg som kan kategoriseres i både et *top down*- og *bottom up*-perspektiv. Førstnevnte handler om å sosialisere unge om politiske deltagelse gjennom valg i fremtiden, mens sistnevnte vil vektlegge unge som medborgere og deres partipreferanser i dag. Dataene presentert i denne artikkelen, indikerer at skolevalgene i hovedsak har trekk fra et ovenfra og ned-perspektiv, som en simulering av et ordinært valg for å fremme normen om å delta i valg gjennom å lære den praktiske ferdigheten å stemme, som en skoleoppgave – noe som elevene aksepterer. Det er mindre vekt på resultatene av skolevalget, og at elevene skal stemme for å uttrykke sine politiske preferanser som unge medborgere. Dette er illustrert i figuren over.

Analysen indikerer at skolevalget heller ikke inviterer elevene til å stille spørsmål eller tenke kritisk. Det er få protester fra elevene, de «gjør som de får beskjed om». De innfrir de forventningene skolen har til dem, og utfører oppgaven læreren har gitt dem om å delta i skolevalget.

KONKLUDERENDE REFLEKSJONER

Fagfornyelsen og Overordnet del (2.5.3) slår fast at «Gjennom arbeidet med demokrati og medborgerskap skal elevene lære hvorfor demokratiet ikke kan tas for gitt, og at det må utvikles og vedlikeholdes». Da blir det viktig å presentere ulike syn på hva et demokrati er, åpne opp for at elevene kan problematisere og stille spørsmål ved demokratiet og maktforhold i samfunnet. Demokrati kan aldri tas for gitt. Demokrati er en pågående prosess som trenger diskusjoner og uenighet. For å få dette til må rommet for kritisk tenkning styrkes.

For skolevalgene er det flere muligheter. Jeg vil trekke frem et par eksempler basert på forskning på skolevalget.

For det første viser observasjonsdata at valgdeltagelsen ved en skole var mer frivillig enn ved andre. Likevel oppmuntret læreren tydelig elevene til å delta i valget ved å si at «det er bedre å stemme blankt enn å ikke stemme», for så deretter å sende positive non-verbale signaler til eleven som gikk for å stemme. Hvordan lærere velger å møte de elevene som ikke umiddelbart deltar, kan begrense eller utvide rommet for kritisk tenkning. Lærerne kan benytte anledningen til å la elevene problematisere demokrati eller valg som mulighet for påvirkning, til å ta en prat om hvilke grunner de har for ikke å delta, ta det opp i klasserommet som mulig kritikk av valget med de andre elevene. Det kan være mange grunner til ikke å ville delta i valg. I et instrumentelt perspektiv kan en absolutt argumentere for

at en stemme har lite å si for utfallet. Ved å snakke om eksempler der en stemme har hatt mye betydning, eller der en enkelt stemme har liten betydning, kan dette problematiseres i klasserommet.

For det andre kan politisk deltagelse også kobles til identitet. Elevene kan bli gitt muligheten til å reflektere over møtene med ulike politiske identiteter gjennom skolevalget ved å skrive, presentere eller snakke i mindre grupper om skolevalget, både stemmegivning, møte med politikere i skoledebatten og medlemmer av ungdomspartier i valgtorget. Hvorfor vil du/vil du ikke stemme ved valg? Hva er min rolle i det politiske systemet? Er jeg en sånn som dem? Å la elevene få utforske disse mulighetene kritisk med lærer vil kunne åpne opp for at demokratiet ikke nødvendigvis kan tas for gitt.

For det tredje indikerer datamaterialet at elevene i liten grad registrerer resultatene på skolevalget. En annen mulighet er, derfor slik som nå gjøres i Danmark (MUCF, 2015), å ha en samling/skolefest når resultatene er klare. Da vil også elevene har mulighet til å diskutere de unges politiske preferanser i dag med bakgrunn i skolevalgresultatet. Hvilken makt har unge i dag til å ha innflytelse i samfunnet?

Videre har media presentert skolevalget som en suksess fordi et økende antall elever deltar (NRK). Det kan nesten fremstå som at «jo flere som deltar, jo mer demokratiske er elevene». Denne artikkelen har vist hvorfor ikke sammenhengene er så entydige. Elevene stemmer ved skolevalget fordi de blir fortalt at de skal gjøre det, de oppgir stemmevilje ved ordinære valg etter skolevalget fordi de har blitt sosialisert inn i normen: å delta i valg er noe alle gjør. Om de faktisk går og stemmer i norske politiske valg, vet vi ikke enda noe om. Videre forskning må til for å belyse disse sammenhengene.

Referanser

- Aardal, B. (2011). Aardal.info, Statistikk. Skolevalgresultater. 1993–2011. Hentet fra: <http://www.aardal.info/skolevalg.pdf>.
- Arthur, J., Davies, I., & Hahn, C. (2008). *The SAGE handbook of education for citizenship and democracy*. London: Sage.
- Biesta, G., & Lawy, R. (2006). «From Teaching Citizenship to Learning Democracy: Overcoming Individualism in Research, Policy and Practice». *Cambridge Journal of Education*, 36 (1), s. 63–79.
- Borge, J.A.Ø. (2015). «Skolevalg og politisk motivasjon – En kvalitativ studie av grunner skolevalget gir for hvorfor ungdom skal delta i valg». *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 56 (3), s. 289–320.
- Borge, J.A.Ø. (2016). «Tuning in to formal politics: Mock elections at school and the intention of electoral participation among first time voters in Norway». *Politics*, bd. 37 (2), s. 201–214.
- Borge, J.A.Ø. (2016a). *Creating Democratic Citizens? An analysis of Mock Elections as Political Education in School*. Phd Thesis. Department of comparative politics. University of Bergen. <http://bora.uib.no/handle/1956/13138>
- Borge, J.A.Ø. (2018). «'Am I a politics person?' A Qualitative Study of Students' perspectives on Mock Elections as Political Education». *Journal of Social Science Education*, bd. 17 (3), s. 63–74.
- Børhaug, K. (2007). *Oppseding til demokrati. Ein studie av politisk oppseding i norsk skule*. Avhandling for graden doctor philosophiae (dr.philos.), Det psykologiske fakultet.
- Børhaug, K. (2008). «Educating voters. Political Education in Norwegian Upper Secondary Schools». *Journal of Curriculum Studies*, 40 (5), s. 579–600.
- Børhaug, K. (2010). «Norwegian Civic Education – Beyond Formalism?» *Journal of Social Science Education*, 9 (1), s. 66–77.
- Børhaug, K. & Christophersen J. (2012). *Autoriserte samfunnsbilder. Kritisk tenkning i samfunnsfag*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Børhaug, K. (2014). «Selective Critical Thinking: a textbook analysis of education for critical thinking in Norwegian social studies». *Policy Futures in Education*, 12 (3), s. 431–444. doi:10.2304/pfie.2014.12.3.431
- Børhaug, K. (2018) «Demokrati i den nye læreplanen». *Bedre skole*. <https://utdanningsforskning.no/artikler/demokrati-i-den-nye-lareplanen/>
- Eikeland, H. (1989). *Fortid, nåtid, framtid. En fagdidaktisk innføring om undervisning i o-fag og samfunnsfag*. Oslo: TANO.
- Easton, D. (1965). *A systems analysis of political life*. New York: Wiley.
- Elster, J. (1986). «Introduction». I: Elster, J. (red.), *Rational Choice: Readings in Social and Political Theory*. New York: University Press.
- Ferrer, M., & Wetlesen, A. (2019). *Kritisk tenkning i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Greenberg, E.S. (1970). *Political socialization*. Piscataway, NJ: Aldine Transaction.
- Haavelsrud, M. (red.) (1979). *Indoktrinering eller politisering? Form og innhold i ungdomsskolens samfunnskunnskapsundervisning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hyman, H. (1959). *Political socialization*. New York: The Free Press.
- March, G.J., & Olsen, J.P. (1995) *Democratic Governance*. New York: Simon & Schulster, The Free Press.

March, G.J & Olsen, J.P. (2000). «Democracy and schooling: An institutional perspective». I L.M. McDonnell, P.M. Timpan & R. Benjamin (red.), *Rediscovering the democratic purposes of education*, University Press of Kansas.

NOU (2011). *Ungdom, makt og medvirkning* (2011). Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2011/nou-2011-20.html?id=666389>

Reinhardt, S. (2016). «The Beutelsbach Consensus». *Journal of Social Science Education*. 15(2), s. 11-13.

Rokkan, S. (1987). *Stat, nasjon, klasse*. Universitetsforlaget Oslo.

Sigel, R.S. (1970). *Learning about politics. A reader in political socialization*. New York: Random House.

Solhaug, T., & Børhaug, K. (2012). *Skolen i demokratiet – demokratiet i skolen*. Universitetsforlaget.

Stanley, W.B (2015). «Social Studies and the Social Order: Transmission or Transformation?» I W. Parker, *Social Studies Today: Research and Practice*. Routledge. New York.

Storstein, O. (1946). *Fremtiden sitter på skolebenken*. Tiden Norsk Forlag.

Valg.no (2020) Kommestyre- og fylkestingsvalget. <https://www.valg.no/kommestyre-og-fylkestingsvalget-20192/valg-dag-og-gjennomforing/fakta-om-valget/>. Sist sett 07.01.2020.

OM DEMBRA

Dembra tilbyr veiledning, kurs og nettbaserte ressurser for forebygging av ulike former for gruppefiendtlighet, som fordommer, fremmedfrykt, rasisme, antisemittisme og ekstremisme. Kjernen i Dembra er forebygging gjennom å bygge demokratisk kompetanse, med inkludering og deltakelse, kritisk tenking og mangfoldskompetanse som sentrale prinsipper. Tilbudet er rettet mot skoler og lærerutdanninger i Norge. Dembras fokus på undervisningspraksis, profesjonskompetanse og skolemiljø støtter skole og lærerutdanning med å virkeliggjøre fagfornyelsen og verdiene og prinsippene i læreplanens overordnede del.

DETTE HEFTET

Denne publikasjonen baserer seg på bidrag fra den nasjonale Dembra-konferansen i mars 2019, med tittelen «Utenforskap og medborgerskap: Myndiggjøring som redskap mot ekskludering og hat», samt faglige perspektiver utviklet gjennom Dembras kurs- og veiledningsarbeid. Temaene i årets publikasjon inkluderer ekskluderende språkbruk, forestillinger om norskhet, filosofisk samtale, bruk av VR-briller i undervisning og skolevalgets demokratiske betydning. Med dette håper Dembra å bidra med støtte og inspirasjon til skolenes arbeid med fagfornyelsen og overordnet del.